

BRONISLOVAS KUZMICKAS

Mykolo Romerio universitetas

DAUGIAKULTŪRIŠKUMAS IR KAI KURIOS TAPATUMO PROBLEMOS

Multiculturalism and Some Problems of Identity

SUMMARY

In the article a multiculturalism is considered as a situation when the population of a certain geographical area is characterised by different national, cultural, confessional identity. Lithuania traditionally is a multicultural country, but the mass emigration from Lithuania and the need for professionals will stipulate the coming of a number of immigrants to Lithuania from the countries of different cultural traditions. The formation of identity implies an encounter with the „others“, which means not only creative openness, but also a sort of isolation. The essential attribute of a cultural and national identity is self-consciousness, one of the traits of it is a sort of „(ego)centricity“ - a vital concentration on itself as a certain point of account of what is happening around. In the cases, when the religious or national meanings are prevailing in the self-consciousness of identity the inter-cultural dialogue can be significantly aggravated.

SANTRAUKA

Daugiakultūriškumas straipsnyje yra suprantamas kaip situacija, kai tam tikroje geografinėje erdvėje gyvena skirtingų tautybių, kultūrų ir konfesijų žmonės. Lietuva tradiciškai yra daugiakultūrė šalis, bet masinė emigracija ir specialistų poreikis lems artėjančią imigracijos bangą iš šalių su skirtingomis kultūros tradicijomis. Analizuojama kultūrinio tapatumo sąvoka, pabrėžiant, kad jos formavimasis numato susidūrimą su „kitais“, kas reiškia ne tik kūrybišką atvirumą, bet ir uždarumą. Esminis tapatumo atributas yra savimonė, kurios vienas iš bruožų yra „(ego)centriškumas“ – gyvybiškai svarbus vidinis sutelktumas kaip tam tikras atskaitos taškas viskam aplinkui. Religiniai ir tautiniai motyvai, vyraujantys tapatumo savimonėje, gali žymiai apsunkinti tarpkultūrinį dialogą.

RAKTAŽODŽIAI: kultūra, daugiakultūriškumas, tapatumas, savimonė, „(ego)centriškumas“.

KEYWORDS: culture, multiculturalism, identity, self-consciousness, „(ego)centricity“.

IVADAS

Kaip ir kitos ES šalys, Lietuva yra atvira gyventojų migracijai, kurios balansas mūsų šaliai šiuo metu yra žymiai neigiamas, nes išvykstančiųjų iš Lietuvos skaičius kelis kartus viršija atvykstančiųjų skaičių. Pastarųjų vis dėlto daugėja ir artimiausiais metais neabejotinai daugės, nes atsigaunančiam Lietuvos ūkiui reikės iš svetur atvykstančių specialistų, kad būtų užpildomas trūkumas, kurį sukelia nesiliaujanti emigracija iš Lietuvos. Negalima negalvoti ir apie tą gyventojų migracijos bangą, kurią gali sukelti planetos atšilimas ir

kurios padariniai neabejotinai pasiektų ir Lietuvą, kai kurios Europos šalys tam jau ruošiasi.

Visa tai lemia, kad netruks ateiti laikas, kai šiandien dar tik numatoma plataus masto imigracija į Lietuvą virs tikrove, o praktiškai tai reikš, kad mūsų miestuose ir miesteliuose kursis atvykėlių iš kitų šalių bendruomenės su savo kultūra, tikėjimais, gyvenimo būdu. Lietuvos visuomenė pamažu tampa ir ateityje dar platesniu mastu taps daugiakultūre visuomene su jai būdingomis problemomis.

DAUGIAKULTŪRIŠKUMAS

Daugiakultūriškumo sąvoka šiame straipsnyje vartojama įvardijant situaciją, kai ribotoje geografinėje erdvėje (valstybėje, regione, mieste) gyvena ir bendrauja įvairių tautų, kultūrų ir konfesijų žmonės. Skirtingų kultūrų nešėjai ir kūrėjai paprastai yra skirtingų tautybių žmonės, todėl daugiakultūriškumas yra daugiau ar mažiau susijęs su daugiatautiškumu, daugiaetniškumu, daugiakonfesiškumu. Daugiakultūrės valstybės visuomenė yra ir įvairiu laipsniu daugiatautė, daugiakonfesė visuomenė.

Kultūrų įvairovė nėra naujas reiškinys mūsų šalies istorijoje. Lietuvoje, ypač sostinėje Vilniuje ir apylinkėse, nuo seno gyvena, savo kultūrinės tradicijas puoselėja įvairių tautybių ir konfesijų gyventojai. Didžioji jų dalis – tautinės mažumos, sudarančios palyginti negausias bendruomenes, kurių didžiuma priklauso iš esmės tam pačiam, kaip ir pagrindinė valstybės gyventojų dalis, kultūri-

niam ir konfesiniam arealui. Tai palanki aplinkybė tarpusavio supratimui ir socialinei integracijai. Tad į istoriškai susiklosčiusią kultūrų įvairovę galima žiūrėti kaip į reikšmingą Lietuvos kultūrinio tapatumo bruožą (valstybės kultūrinio tapatumo apibūdinimas yra atskira sudėtinga problema), kartu pažymint, kad tautiniu ir kultūriniu požiūriu Lietuva yra palyginti homogeniška šalis.

Tačiau dabartinė atvirumo dinamika padėtį stipriai keičia – daugėja žmonių, kurie atvyksta iš tolimų šalių, iš kitokio kultūrinio arealo, neturi šaknų mūsų šalies kultūroje, ryškiai išsiskiria ne tik savo tautybe, bet ir religija, mąstysena, vertybių samprata, moralės normomis ir papročiais. Pakanka paminėti Vilniuje ir kituose Lietuvos miestuose besikuriančias kinų bendruomenes. Negalima nepastebėti ir kai kuriose ES šalyse išaugusio ir tebeaugančio islamo išpažinėjų skaičiaus bei tų problemų, kurias kelia

jų socialinė ir kultūrinė integracija iš vienos pusės, ir jų pastangos išlaikyti savo tapatumą iš kitos.

Tad mūsų šaliai būdingas istoriškai nusistovėjęs tautų ir kultūrų sugyvenimo modelis pasipildo nauju turiniu – visuomenė keičiasi netradicinio daugiakultū-

riškumo linkme. Darnus sambūvis ir tarpkultūrinės sąveikos praturtina ir pajvairina visuomenės kultūrinį gyvenimą, palaiko socialinį stabilumą. Ir priešingai, kultūrinis ir konfesinis nesuderinamumas gali tapti ilgalaikiu socialinių įtampų šaltiniu.

KULTŪROS TAPATUMAS

Siekiant apibūdinti, kuo tautos skiriasi viena nuo kitos, pirmiausia reikia kalbėti apie kultūrų skirtumus, pradedant iš praeities perimamomis etninėmis duotybėmis, prie pastarųjų pirmiausia priskiriant kalbą, ir baigiant profesionaliąją kultūrą. Nuoroda į skirtumus nereiškia, kad neketinama atsižvelgti į kultūrų panašumus ir bendrumus, tačiau konkrečios tautos atveju iš skirtumų ir bendrumų, savitumų ir panašumų susiformuoja unikali dermė, kuriai įvardyti vartojame tapatumo sąvoką.

Apie tapatumą galima kalbėti kaip apie vieną pasaulio sandaros principų, išreiškiančių esinių kokybinį savitumą, unikalumą, nepakartojamumą. Paprasčiau kalbant, tai reiškia esinio buvimą „tuo pačiu“, išlikimą savimi pokyčių tėkmėje.

Tapatumo požiūriu gali būti apibūdinami įvairūs subjektai – individai ir jų grupės, etnosai ir tautos, kultūros ir civilizacijos. Tipologijos atžvilgiu tai skirtingi tapatumai, kas lemia ir jų struktūrinės sandaros skirtumus, tačiau esminė sandaros dalis bet kuriuo atveju yra sąmoningumas, trumpiau tariant, savimone, reiškiamą įvairiomis naratyvo formomis. Sąmoningumas yra būtinas visaverčio tapatumo atributas, nes tauta, kaip ir pavienis individas, tapatumo požiūriu yra visavertė tiek, kiek suvokia pati save

kaip tokią, apmąsto ir vertina savo būklę, savo istorinį kelią.

Apie skirtingų kultūrų tapatumus bendresne prasme galime kalbėti tik kaip apie tam tikrus jų teorinius modelius, kuriuos galime aptarti juos lyginant, imant kultūras kaip visumas ar atskiras jos šakas, atskirus elementus. Tuo užsima lyginamoji kultūrologija, ypač produktyviai vykdomi lyginamieji Vakarų ir Rytų kultūrų tyrimai.

Norint konkrečiau aptarti kultūrų sambūvio daugiakultūrėje visuomenėje pobūdį, tenka išskirti mažiausiai du tarpusavyje susijusius klausimus: kaip atvykusiųjų tapatumą veikia ir keičia adaptacija naujojoje aplinkoje ir integracija į ją; kokį poveikį atvykusiųjų kultūrinio tapatumo raiška gali daryti priimančios šalies kultūrai, socialinei padėčiai, demografiniai situacijai. Kaip šie klausimai susiję konkrečioje visuomenėje, yra praktinio gyvenimo reikalas, tačiau tam, kad būtų galima geriau suprasti ir adekvačiai vertinti šiuo pagrindu galinčias kilti įtampas, reikia dar pasklaidyti kultūrinio tapatumo sąvoką, kreipiant dėmesį į kai kuriuos tapatumo savimone formavimosi veiksnius.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad kultūrinio tapatumo sąvoka turinio požiūriu nėra „vientisa“. Tas jos turinio aspektas,

kuris įvardijamas žodžiu „kultūra“ tiesiogine prasme, savo reikšmės lauku persipina su žodžių „tauta“ ir „konfesi-ja“ reikšmių laukais. Pažintis su skirtingomis kultūromis liudija apie įvairius šių reikšmės laukų derinius tapatumo savimonėje: vienais atvejais kultūros savimonė yra žymiai ar net ištiesai „persunkta“ religinio tikėjimo motyvų, kitais atvejais joje vyrauja tautiniai vaizdiniai ir aspiracijos. Dėl to ir kultūros savimonė yra palenkta atitinkamai tai religinio, tai tautinio turinio raiškai.

Apibūdinant tą kultūros arealą, kuris yra vadinamas vakarietiškąja kultūra bei kuriam priklauso ir mūsų šalis, reikia pripažinti esminį krikščionybės poveikį šio regiono kultūros tapatumo formavimuisi. Šiuo požiūriu ypač reikšmingi buvo viduramžiai, iš kurių išaugo modernios Europos tautos. „Viduramžiais Europos tapatumą formavo lotyniškoji krikščionija,“¹ – teigia anglų kultūros istorikas Gerardas Delanty. Modernizmo laikotarpiu kartu su Apšvietos idėjų sklaida ir visuomenės sekuliarizacija krikščionybės reikšmė kultūroje smarkiai sumažėjo, į pirmąjį planą iškilo pasaulietiškosios vertybės, tarp kurių, kiek vėliau, itin svarbus tapo nacionalizmas, evoliucionavęs į atitinkamas politines ideologijas.

Vis dėlto, sekuliarizuota mąstysena, nors ir besiribojanti su abejingumu religijai ar jos neigimu, nesiekia taip giliai, kad iš europiečių sąmonės išsitrintų tos moralės normos ir kitos individo dvasinio pasaulio struktūros, kurios per šimtmečius formavosi veikiamos katalikiškosios ir protestantiškosios tikėjimo doktrinų. Tai asmenybės, laisvės, atsakomybės, atleidimo, pareigos ir daugelis kitų moralinio ir pasaulėžiūrinio

pobūdžio sąvokų ir vaizdinių, kurie slypi europietiškojo tapatumo savimonės pamatuose ir yra didžiąja dalimi krikščioniškosios kilmės, nors daugelio europiečių sąmonėje yra praradę savo pirmąją krikščionišką turinį. Tad galima teigti, kad europietiškojo tapatumo savimonėje (suprantant šių sąvokų sampratos sąlygotumą) vyrauja pasaulietiškosios (estetinės, teisinės, politinės) vertybės, kurių potekstėje slypi krikščioniškasis dvasinis paveldas. „Netikiu, kad Europos kultūra išgyventų visišką krikščioniško tikėjimo išnykimą“, – teigia anglų poetas ir esestas T. S. Eliotas. Ir priduria: „Jei krikščionybė pasitrauks, pasitrauks ir mūsų kultūros visuma.“²

Apie islamo šalių ne tik kultūros, bet ir visos socialinės sanklodos religinius pamatus nėra reikalo plačiau kalbėti, tai gerai žinoma, kaip ir tai, kad šios religijos išpažinėjų tapatumo savimonėje, elgesio ir bendravimo praktikoje vargu ar iš viso lieka vietos kokiems nors nereliginiams motyvams. Nors, kaip pastebi A. Taynbee ir D. Ikeda, kai kuriose tradiciškai islamiškose Rytų šalyse, religija užleido vietą nacionalizmui.³ Nuo to, koks kultūrinių, tautinių, religinių motyvų derinys susikuria tautinės bendruomenės tapatumo savimonėje, kurie motyvai jame vyrauja, kartu atsižvelgiant ir į daugelį socialinių ir politinių veiksnių, žymiai priklauso, kaip klostosi skirtingų kultūrų bendruomenių tarpusavio santykiai daugiakultūroje visuomenėje.

Kultūros istorija pateikia pakankamai pavyzdžių apie dažniausiai pasitaikančius skirtingų kultūrų sambūvio daugiakultūroje visuomenėje variantus. Žinomiausiu laikytinas integracijos variantas, kai tam tikroje valstybėje gyve-

nančios skirtingų tapatumų bendruomenės (tautinės mažumos, imigrantų diasporos) evoliucionuoja kultūrinės integracijos į gyventojų daugumos (titulinės nacijos) kultūrą linkme. Dėsningas to vyksmo etapas yra atvykėlių „dvilypio tapatumo“ formavimasis, kurį sudaro iš gimtinės atsineštos kultūrinės savimonės vaizdinių ir naujoje aplinkoje įgyjamos patirties mišinys. Kultūrologinėje literatūroje tai įvardijama akultūracijos terminu. Imigrantus priimančios šalys kartais vykdo akultūracijos politiką siekdamas, kad tautinė mažuma, imigrantų diaspora ne tik išmoktų daugumos kalbą, bet ir internalizuotų vertybes, normas, papročius, gyvenimo būdą. Tolesnėje plėtroje šia linkme diasporos kultūrinis savitumas nusitrina, tapatumo išsaugojimo valia silpsta, savimonė blėsta, nors gali atgyti naujais pavidalais. Tokia integracija veda į asimiliaciją – tai dažniausias atvejis imigrantų diasporų istorijoje. Taip atsitinka ir lietuvių išeivių bendruomenėms, kurių antrosios, trečiosios, neretai ir pirmosios kartos nariai asimiliuojasi, tampa lietuviškos kilmės amerikiečiais, anglais, argentiniečiais, pamišdami ir savo kilmę.

Kitokią situaciją, kurią galima įvardyti koegzistencijos terminu, turime, kai toje pačioje valstybėje skirtingų kultūrų bendruomenės gyvena viena šalia kitos, tačiau tarpusavyje yra saistomos daugiausiai tik ekonominių poreikių ir bendrųjų

pilietinių priedermių, tačiau kultūros pozicijū laikosi viena nuo kitos izoliuotai. Tarpkultūrinis dialogas, išskyrus individualius atvejus, vyksta vangiai, kultūrinė mažumos (diasporos) integracija į daugumos kultūrą yra sunkiai įmanoma.

Tai būdinga bendruomenėms, kurių tapatumo savimonėje vyrauja religinė sąmonė, aprėpianti ir morale, teisę, meninės raiškos formas. Akivaizdus tokios situacijos pavyzdys – islamo išpažinėjų bendruomenės, gyvenančios pagal šarijos⁴ reikalavimus Vakarų Europos šalyse. Galima teigti, kad koegzistencinio pobūdžio sambūvis buvo nusistovėjęs tarp lietuvių ir žydų (litvakų) bendruomenių Lietuvoje, tačiau tai netrukde kultūriniam dialogui iškilų kūrybiškų asmenybių lygmeniu.

Koegzistenciniam sambūviui būdinga subjektų izoliacionistinė pozicija vienas kito atžvilgiu slepia savyje tarpusavio svetimumo ar net priešiško potencialą, kuris, susidarius tam tikroms politinėms aplinkybėms, gali peraugti į tarpetninius, tarpkonfesinius konfliktus, kuriuose kultūros tiesiogine žodžio prasme balsas netenka prasmės. Tuo galima įsitikinti prisimenant buvusios Jugoslavijos suirimą, kurį lydėjo bendros etninės (slaviškos) kilmės, bet skirtingų tautine ir konfesine savimone bei istorine patirtimi tautų kruvini konfliktai, nepaisant to, kad dešimtmečius buvo gyventa vienoje valstybėje.

ATSKIRUMAI, BENDRUMAI, SĄVEIKOS

Mokslinėje literatūroje, aptariant brožus, kurie parodo, kuo kultūros skiriasi vienos nuo kitų ir leidžia kalbėti apie konkrečios kultūros tapatumą, nėra išleidžia-

ma iš akių ir tai, kas sieja vieną kultūrą su kita, kas yra bendra daugeliui kultūrų. Pasak anglų kultūrinės antropologijos atstovo G. P. Murdocko, daugelis kultūr-

rologų ir antropologų pripažįsta faktą, kad „visos kultūros savo struktūra atitinka vieningą fundamentalų planą“ ir yra panašios viena į kitą, nes visur tie patys įgimti potraukiai kreipia žmonių elgesį viena ir ta pačia kryptimi.⁵ Kaip šio teiginio iliustracija pateikiamas ilgokas sąrašas dalykų (kalba, religinės apeigos, santuoka, gimimas, dekoratyvinis menas, šokiai ir kt.),⁶ kurių vienokia ar kitokia realizacija ir simbolinis įprasminimas yra aptinkami kiekvienoje kultūroje.

Nesileidžiant į platesnį bendrų dalykų aptarimą, reikia pastebėti, kad pastarieji, būdami artikuluota vienos ar kitos individualios kultūros dalimi, įgalina ir palengvina tarpkultūrinę sąveiką. Jie padeda suprasti, kad kultūros tapatumas nėra savaiminė uždara duotybė, bet, priešingai, kislī realybė, besiplėtojanti atvirumo ir uždaramo, sąveikų ir priešstatų, priėmimo ir atsiribojimo vyksmais.

Tai leidžia teigti, kad daugiakultūriškumas nėra vien tik išorinių sandūrų ir ryšių saistoma įvairovė, kad kiekviena individuali kultūra, kaip šios įvairovės dalis, savo turiniu ir struktūra turi daugiakultūriškumo elementų. Vidinį kultūros daugiakultūriškumą lemia ne kas kita, kaip sąveikų su kitomis kultūromis apimtis ir intensyvumas, kurių dėka perimama patirtis ir įgyjami skoliniai, kurių aptinkama kiekvienoje kultūroje ir kurių įgijimo kelius tyrinėtojai atseka.

Lyginamojoje menotyroje, kultūrologijoje viena įtakingiausių yra difuzijos teorija, sklaidanti meno formų, simbolių ir motyvų migraciją ne tik tarp geografiškai artimų, bet ir tarp viena nuo kitos smarkiai nutolusių kultūrų. Šios teorijos šalininkai žmonijos kultūros istoriją aiš-

kina kaip „...įvairių ryšių, susidūrimų ir kultūrinių įtakų, skolinių perdavų rezultatą“⁷. Tam tikri kultūros reiškiniai atsiranda nebūtinai kaip kultūros savaiminės raidos padariniai: „...susiformavę vienoje kultūroje, jie gali būti perimti kitos kultūros ir įsisavinti“⁸. Konkrečios kultūros atveju perimami ir įsisavinami elementai sudaro sintetišką vienovę, kuri pati nėra laisva nuo vidaus įtampų ir kontroversijų.

Pažymint sąveikų ir skolinių svarbą individualios kultūros plėtrai, anaipol nėra pamirštamasis savaiminis kultūros pradmenų (kalba, dainų melodijos, ornamentai ir pan.) radimasis ir raida, šių elementų tarpusavio pynė kaip tik ir sudaro tą pamatinę bruožų visumą, kuri apibrėžia kultūros individualumą. Tačiau ta visuma nėra uždara, ji be paliovos keičiasi kartu su buities ir darbo sąlygų, požiūrių, vertinimų kaita. Kiekviena nauja savotiška kultūra rutuliojasi veikiamą kitos, jau subrendusios kultūros, aiškina filosofas Vosylius Sezemanas ir teigia: „Tikras originalumas, kad pabustų, dažniausiai reikalingas išorinių jėgų veikimo.“⁹

Tai pasakytina pirmiausia apie tautų, kurias sieja kaimynystė, etninė kilmė ir istorija, kultūrų sąveikas, nes „ir Europos viduje kai kurios kultūros artimesnės vienos kitai negu kitos.“¹⁰ Tačiau abipusiai poveikiai ir skoliniai, kultūros formų ir simbolių migracija susieja ir skirtingus, vietas ir laiko atžvilgiu labai nutolusius kultūrinius arealus.

Kultūros skaidosi, dalimis ar ištisai kinta, peržengia savo pirmines teritorijas, sklinda, persipina ir „persidengia“ su kitomis kultūromis. Tai lemia įvairios, ne vien kultūrinės, priežastys – užkaria-

vimai, politinis ir ekonominis dominavimas. Kolonializmo laikotarpiu šimtmečius vyko Rytų šalių socialinė ir kultūrinė vesternizacija (*Westernization*), pastaroju šimtmečiu pastebimas priešingas vyksmas: Vakaruose gausėja rytietiškos

kultūros „salelių“ (europietiškas, amerikietiškas budizmas, kinų, indų, arabų bendruomenės Vakarų šalių didmiesčiuose), kas leidžia, vartojant analogišką terminą, kalbėti apie Vakarų kultūros isternizaciją (*Easternization*).¹¹

SAVIMONĖS „(EGO) CENTRIŠKUMAS“

Apie kultūros tapatumą, kaip jau pastebėta, šiame straipsnyje kalbama kaip apie nenutrūkstantį perimamumo, tęstinumo, savikūros vyksmą, kuriame vienas iš atsinaujinimo paskatas teikiančių šaltinių yra sąveikos su kitomis kultūromis. Tęstinumo ir sąveikų įtampos lauke susikuria esminis tautinio kultūrinio tapatumo lygmuo – savimonė, besireiškianti ir besiplėtojanti įvairaus vaizdingumo ir conceptualumo lygmens savipratos, savižinos, savivertės formomis.

Galima kalbėti apie pusiau instinktyvias, pusiau sąmoningas užuomazgines etninės savimonės būsenas, tačiau tam, kad tapatumo savimonė įsižiebtų mąstymo lygmeniu, būtini susidūrimai su „kitais“. Savimonė skaidrėja ir skleidžiasi tik bendraujant su kitais subjektais, juos pažįstant, vertinant, lyginant su savimi. Susitikimai ir bendravimas yra būtina sąlyga, padedanti ne tik plačiau pažinti pasaulį, kitus žmones, bet ir save. „Viena izoliuota tauta net nežino, kad apskritai turi „kultūrą“,¹² – pastebi Eliotas. Kurį kultūros sritį, meno šaką atskiros kultūros kontekste bepaimtume, jų kūrybinė raida sunkiai įmanoma be žinių apie atitinkamas kitų tautų kultūras ir menus, be abipusių kūrybinių sąveikų su jomis.

Santykiai su „kitais“ yra nevienareikšmiai ir daugiaplaniai. Praturtinantis atvirumas, imlumas ir dosnumas yra

persipynę su priešingos krypties būsenomis (vidinis sutelktumas, uždarumas, atsiribojimas, atitolimas nuo „kitų“), kai kuriose situacijose įgaunančiomis įtampas ir priešškumo atspalvius. Pastarosios būsenos atsiranda ne dėl kokių antraeilių priežasčių, o kyla iš gilaus, įsisaumoninto ar ne, poreikio „išlikti savimi“, išsaugoti savastį, nesusilieti ir neištirpti. Ribų nežinantis atvirumas ir imlumas nėra palankūs individualiam savitumui, kaip ir savaimingam kūrybiškumui, greičiau skatina tik kultūrinius „sekimus“ ir epigoniškumą, o tai veda prie savasties praradimo, tapatumo nunykimu.

Todėl skirtingumo ir atskirumo nuo „kitų“ suvokimas kultūros raidos požiūriu yra normalus ir dėsningas reiškinys, būdingas ne tam tikrai tautai ar kultūrai, bet visoms moderniosios Europos tautoms. Jau minėtas G. Delanty aiškina, jog istoriškai formuojantis Europos tautų nacionalizmui „...tautinis tapatumas buvo laikomas kitų tautų priešingybe: tapatumas „mes“ buvo priešpriešinamas kitoniškumui „jie“.¹³ Verta prisiminti, kad modernioji lietuvių tauta formavosi atsiskiriant, „atsiplėšiant“ nuo lenkiškojo kultūrinio masyvo, kuris buvo apėmęs Lietuvos aukštuomenę, atsisakant susiliejimo su ta kultūra.

Kaip jau minėta, visaverčiu yra laikytinas išplėtota savimone pasižymintis

tapatumas, kuriai būdinga tai, ką galima įvardyti etniniu kultūriniu „(ego)centrizmu“. Šiuo terminu norima pasakyti, kad tapatumo (individualaus ir grupinio) savimone yra tokia, kad paprasčiausiai negali suvokti ir vertinti pasaulio kitaip, kaip tik „savuoju požiūriu“. „Tai reiškia, kad subjektas, suvokdamas save ir savo ryšius su aplinka, išskiria save kaip savotišką jos centrą, kaip viso to, kas vyksta aplinkui, atskaitos tašką.“¹⁴

Bet kuri konkreti kultūra, kaip ir iš-tisas kultūrinis arealas tam tikru savo istorinės raidos momentu save „įcentrina“, savo vertybes ir gyvenimo būdą laiko norma, pagal kurią vertinama visa, kas vyksta aplinkui. „Ir senovės graikas, ir kinietis, ir bet kuri kita žinoma tauta

savo kultūrą laikė standartu, pagal kurią buvo vertinamos visos kitos.“¹⁵ Kaip rodo Europos kultūros istorijos tyrimai: „Europos tapatumas formavosi opozicijose musulmonams ir mongolams, su kuriais save susiejo Rusija.“¹⁶

Dabartiniu metu padėtis yra radikaliai pasikeitusi, europietiškoji kultūra atsisako šimtmečius plėtoto europocentrinio požiūrio į kitas kultūras, pripažįsta pasaulio kultūrinį daugiacentriškumą ir yra jam atvira, dar daugiau, abejojama europietišku, kaip apibrėžta kultūrine realybe. Bet tai nereiškia, kad analogiškai pokyčiai vyksta ir kitur, kad ir kitos didžiosios pasaulio kultūros ir religijos atsisako savojo „(ego)centriškumo“.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Glaustas kultūros tapatumo sandaros apibūdinimas leidžia geriau suprasti, kaip klostosi ir numatyti, kaip gali toliau klostytis skirtingų kultūrų sambūvis daugiakultūroje visuomenėje, turint galvoje ir Lietuvą.

Sambūvio subjektai ir problemos: iš tolimų regionų atvykstančių imigrantų, jų diasporų santykis (adaptacija, akultūracija, izoliacija) su naująja kultūrine aplinka, kita vertus – imigrantus priimančiosios šalies pagrindinių gyventojų požiūris į atvykusiuosius, dialogo su jais, jų integracijos būdų paieškos. Daugiakultūris sambūvis – tai skirtingų kultūrinių tautinių tapatumų, skirtingų savimonių, gyvenimo sampratų ir įprasminimo būdų sandūra.

Toje sandūroje išviršinis gyvenimo būdo lygmuo gali daug neišsiskirti iš viraujančios kultūrinės aplinkos (nors

islamo išpažinėjų bendruomenių Vakarų Europos šalyse yra kitaip), nes yra daugiau ar mažiau reglamentuojamas šalies viešojo gyvenimo normų. Tačiau už to lygmens slypi kiekvienai kultūrai būdinga, iš šalies sunkiai išvelgiama vidinė tam tikros mąstysenos, jausenos, elgsenos, tikėjimų plotmė. Sambūvio pobūdis daug priklauso nuo to, kokia tos plotmės raiška, kiek gilus ir stiprus yra kultūrų tapatumo savimone „(ego)centriškumas“, besiskleidžiantis vienokiu ar kitokiu „mes“–„kiti“ santykiu.

Kokiu mastu imigrantas gali gyventi pagal atsineštąjį iš gimtojo krašto gyvenimo būdą, kokią jo „dalį“ gali pritaikyti naujoje aplinkoje – atskiro tyrimo klausimas. Tačiau neabejotina, kad naujoji aplinka ir jos kultūra atsineštojo sąmoningumo atžvilgiu atsiduria ne visada teigiamame santykio „mes“–„kiti“ po-

liuje. Tų „kitų“ artumas, galimybė tiesiogiai bendrauti nebūtinai skatina kultūrinį dialogą ir socialinę integraciją. Dažnai vyksta priešingai – stiprėja atvykėlių bendruomenių uždaramas, jų tapatumo savimonės egocentriškumas išauga iki radikalumo, polinkio į destruktivią saviraišką, smurtinį naujosios tikrovės („kitų“) neigimą. Apie tai akivaizdžiai liudija kai kurių islamo išpažinėjų grupių Vakarų didmiesčiuose dvasinė evoliucija ir aplinka, ant kurios krinta kandidatų savižudiškiems teroristiniams aktams rengimo šešėlis.

Nebūtų teisinga galvoti, jog tokią įvykių raidą gali lemti savaiminė kultūrinė savimonės raida, nors esama ir tokių nuomonių, kurias iliustruoja, pvz., Elioto tvirtinimas, kad egzistuoja kultūros, kurios „nuo tam tikro atskaitos taško yra

antagonistinės, antagonistinės ir iki nesutaikomumo...“¹⁷. Tai laikytina greičiau tam tikru tarpkultūrinių sąveikų istorinės raidos etapu, kuriame smarkiai pasireiškia nekultūriniai – politiniai, ekonominiai, religiniai motyvai, taip pat tokios aplinkybės, kaip atvykėlių socialinė atskirtis, žemas socialinis prestižas, menkas išsilavinimas.

Vis dėlto svarbu suprasti, kad daugia-kultūriškumas – Lietuvos netolimos ateities tikrovė – žada ne vien darnią atvykusiųjų integraciją ir praturtinančias kultūrų sąveikas, kas yra labai siektina, bet taip pat ir naujas įtampas, sunkiai numatomas konfliktines situacijas. Tam būtina iš anksto ruoštis. Reikėtų permąstyti kultūros sąvoką, pasvarstyti, ar ligšiolinė vakarietiškoji jos samprata yra produktyvi norint suprasti rytietiškas kultūras.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Gerard Delanty. *Europos išradimas. Idėja, tapatumas, realybė*. – Vilnius: ALK, 2002, p. 83.
- ² Tom S. Eliot. Pastabos apie kultūros apibrėžimą. // *Kultūros prigimtis*. – Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1993, p. 351.
- ³ Arnold Toynbee, Daisaka Ikeda. Žmogus pats turi rinktis. // *Kultūra ir civilizacija. Straipsnių rinkinys*. – Vilnius: Gervėlė, 1999, p. 278–284.
- ⁴ Algis Uždavinys. *Sufizmas islamo civilizacijoje*. – Kaunas: Atvirosios visuomenės studijų asociacija, 2007, p. 480.
- ⁵ Georg P. Murdock. Kultūros prigimtis. // *Kultūros prigimtis*, p. 194.
- ⁶ Ten pat, p. 192–193.
- ⁷ Aukšė Kapočiūtė. Meno formų difuzija ir komparatyvistinės menotyros transformacijos. // *Estetikos ir meno filosofijos probleminių laukų sąveika*. – Vilnius, 2008, p. 263.
- ⁸ Ten pat.
- ⁹ Vosylius Sezemanas. *Raštai: Filosofijos istorija. Kultūra*. – Vilnius: Mintis, 1997, p. 623.

- ¹⁰ Tom S. Eliot. *Pastabos apie kultūros apibrėžimą*, p. 350.
- ¹¹ Colin Campbell. The Easternization of the West: Reflections on a New Theodicy for a New Millennium. // *Ethics of the Future*. – Unesco/ISSC/Educam, 1998, p. 286–312.
- ¹² Tom S. Eliot. *Pastabos apie kultūros apibrėžimą*, p. 322.
- ¹³ Gerard Delanty. *Europos išradimas. Idėja, tapatumas, realybė*, p. 120.
- ¹⁴ Bronislovas Kuzmickas. *Tautos tapatumo savimonė. Lietuvių savimonės bruožai. Antroji pataisyta ir papildyta laida*. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p. 22.
- ¹⁵ Georg P. Murdock. Kultūrinio kitimo dinamika. // *Kultūros prigimtis*, p. 240.
- ¹⁶ Gerard Delanty. *Europos išradimas. Idėja, tapatumas, realybė*, p. 86.
- ¹⁷ Tom S. Eliot. *Pastabos apie kultūros apibrėžimą*, p. 297.